

נייר מדיניות

הצבעת ישראלים בחו"ל

מוגש לידי: מזכיר הממשלה צבי האוזר

ראש הפרויקט : יוגב קרסנטי

שותפה : ענבל הקמן

0

The Jewish People Policy Institute
(Established by the Jewish Agency for Israel) Ltd.

Givat Ram Campus | P.O.B. 39156 Jerusalem 91391
Tel: 972-2-5633356. Fax: 972-5635040

info@jppi.org.il
www.jppi.org.il

המכון לחדיניות העם היהודי
(מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ

קמפוס גבעת רם | ת.ד. 39156 ירושלים 91391
טלפון: 02-5633356. פקס: 02-5635040

תוכן צניינים

- 1..... תוכן צניינים
- 3..... הצבעת ישראלים בחו"ל תקציר מנהלים:
- 4..... החלופה המוצדקת:
- 5..... הצבעת ישראלים בחו"ל
- 5..... רקע כללי:
- 6..... המצב בישראל:
- 7..... מהט עולמי:
- 8..... סיצורי ההשתתפות אזרחים בהצבעת חוץ
- 9..... המהגרים מישראל:
- 9..... המהגרים מישראל במספרים:
- 11..... מבחן החלטה לישראל:
- 12..... השיקולים המרכזיים בעד ונגד הצבעת חוץ
- 12..... השיקולים נגד הצבעת חוץ:
- 13..... שיקולים בעד הצבעת חוץ:
- 15..... הצעות לאופן והיקף מתן אפשרות בחירה לישראלים בחו"ל:
- 15..... חלופה 1:
- 15..... חלופה 2:
- 17..... חלופה 3:
- 18..... חלופה 4:
- 20..... טבלה מסכמת:
- 24..... החלופה המוצדקת:
- 25..... נספחים:

1

נספח א' - חוק הבחירות לכנסת [נוסח משולב] התשכ"ט - 1969.....25

נספח ב' - פקודת מס הכנסה [נוסח חדש].....30

נספח ג' - רשימת המדינות המאפשרות כיום את הצבעת אזרחיהן בחו"ל.....36

ביבליוגרפיה:.....37

הצבעת ישראלים בחו"ל תקציר מנהלים:

רקע:

החוק הקיים בישראל מתיר הצבעה לישראלים בחו"ל בתנאים מסוימים בלבד. מצב זה יוצר עיוות ממסדי לפיו עשרות אלפי אזרחים ישראלים הנמצאים בחו"ל באופן זמני (חלקם אף בתפקידים ביטחוניים), ורואים במדינת ישראל את מרכז חייהם, אינם יכולים להצביע.

השינוי שחל בשנים האחרונות כתוצאה מתהליכי גלובליזציה שלוו בהגירת ישראלים לפרקי זמן קצרים וארוכים, הביא את מוסדות המדינה והציבור בישראל לזנוח את גישת ההדרה שאפיינה את יחסם למהגרים בעבר, ולאמץ גישה מכילה יותר המטפחת את הקשרים הזהותיים והתרבותיים עמם. שינוי זה מצדיק שקילה מחודשת של נושא הצבעת הישראלים בחו"ל ומעלה את הסבירות לקבלתו בציבוריות הישראלית.

האתגר:

בחינה מחודשת של גישה ממסדית מיושנת אשר מונעת מעשרות אלפי אזרחי ישראל בחו"ל שמדינת ישראל היא מרכז חייהם, את האפשרות לבחור בבחירות לכנסת.

בהימשך גישה זו התופעות הבלתי רצויות הן:

- פגיעה גוברת בזכות דמוקרטית בסיסית של אזרחים ישראלים.
- מסר של הדרה מצד המדינה כלפי אזרחים שעדיין רואים עצמם כחלק ממנה.

ההזדמנות:

- חיזוק הקשר בין מדינת ישראל לבין היוצאים ממנה, במיוחד בכל האמור לשנים הראשונות לפני קבלת החלטות לגבי העברת מרכז חייהם אל מחוץ לישראל.

המטרה:

מתן מענה לאתגר תוך התחשבות בשני עיקרים:

- א. היחס בין מתן אפשרות בחירה לבין נשיאה ישירה באחריות לתוצאותיה.
- ב. שמירה על הגבולות האידיאולוגיים-ציוניים וההיררכיה הערכית בין חיים במולדת לבין חיים בתפוצה.

החלופה האמצעית:

משקלול החלופות ביחס למטרות הנייר ולהיתכנות הציבורית והטכנית, עולה כי החלופה המועדפת היא **חלופה מספר 2: הצבעה מרחוק לכנסת בארבע השנים ראשונות ליציאה מישראל, ובתנאי שהמצביע נרשם בנציגות ישראלית בחו"ל או במוסד מוכר אחר לצורך זה**. מספר זכאי ההצבעה הפוטנציאלי בהתאם לחלופה זו ידוע, הנטל התקציבי היחסי המושת על המערכת אינו גבוה, אין צורך בהקמת מנגנונים חדשים, אחוז ניכר מהמושפעים ממנה מתעתדים לשוב לישראל וההתנגדות הציבורית והפוליטית הצפויה לה – היא הנמוכה ביותר.

מומלץ לשלב בהמלצה זו את התנאים הבאים :

1. התנית ההצבעה בהצהרה בדבר כוונה לשוב ולחיות בישראל.
2. התנית ההצבעה בתקופת מינימום של חיים בישראל¹.
3. האזרח לא נהנה בעבר מזכות זו (על הארכת הזכות ראה 4 להלן).
4. הארכת הזכות תתאפשר בתנאי שהאזרח עונה על אחד או יותר מהקריטריונים הבאים: נמצא בחו"ל בשליחות המדינה או גוף עסקי/חברה אחר שמרכזו בישראל, משלם מיסים בישראל (מבחן מרכז החיים), או משרת בהווה בשירות צבאי או לאומי, או יצא ללימודים/התמחות. באופן זה, ניתן יהא לאפשר הצבעה גם לאותם ישראלים המחלקים זמנם בן ישראל לחו"ל.

המכון למדיניות עם יהודי ישמח לסייע למזכירות הממשלה בנוגע להתאמת חוק הבחירות להצבעת ישראלים בחו"ל ברוח זו.

הערה:

נייר זה אינו עוסק בציבור של מאות אלפי ישראלים וילדיהם החיים בחו"ל תקופות ארוכות ושאינם רואים בישראל את מרכז חייהם. ישנן מדינות המעניקות זכות בחירה או ייצוג מסוים לאזרחיהן ולעיתים אף לצאצאיהם, גם במקרים בהם ברור שאין בכוונת מי מהם לשוב ולחיות בארץ האם, זאת כחלק ממדיניות שימור הקשר עם תפוצתן. צוות המכון למדיניות עם יהודי ישמח לעמוד לרשות מזכיר הממשלה בכל האמור לבחינת נושא הקשר בין מדינת ישראל ובין אזרחים אלה, ובכלל זה שקילת אפשרויות הייצוג השונות.

¹ מטרת סעיף זה היא למנוע הצבעה ממי שמדינת ישראל שמשה לו מדינת מעבר בלבד.

הצגת ישראל בחו"ל

האתגר :

בחינה מחודשת של גישה מיושנת אשר מונעת מעשרות אלפי אזרחי ישראל בחו"ל שמדינת ישראל היא מרכז חייהם, את האפשרות לבחור בבחירות לכנסת.

ההתמודדות עם אתגר זה מייצרת שתי הזדמנויות חשובות :

1. חיזוק הקשר בין מדינת ישראל לבין היוצאים ממנה, במיוחד בכל האמור לשנים הראשונות לפני קבלת החלטות לגבי העברת מרכז חייהם אל מחוץ לישראל.
2. מימוש הפוטנציאל הטמון בתפוצה הישראלית לטובת מדינת ישראל מבחינה מדינית, תרבותית וכלכלית.

בהימשך המצב הנוכחי, התופעות הבלתי רצויות הן :

1. פגיעה **גוברת** בזכות דמוקרטית בסיסית של אזרחים ישראלים.
2. מסר של הדרה מצד המדינה כלפי אזרחים שעדיין רואים עצמם כחלק ממנה.

המטרה :

מתן מענה לאתגר תוך התחשבות בשני עיקרים :

- א. היחס בין מתן אפשרות בחירה לבין נשיאה ישירה באחריות לתוצאותיה.
- ב. שמירה על הגבולות האידיאולוגיים-ציוניים וההיררכיה הערכית בין חיים במולדת לבין חיים בתפוצה.

רקע כללי:

הכלכלה הגלובלית המעודדת הגירת כוח עבודה מיומן, יצרה מצב בו בשונה מבעבר, רבים מהמגרים עושים זאת לתקופות קצרות שבסופן הם מתעתדים לשוב למדינת האם. בנוסף, אם בעבר ההגירה לוותה בהינתקות ממדינת האם, היום קיימת לגיטימציה מצד המדינות המארחות לקיומן של קהילות אתניות מובחנות בהן ולקיום קשרים (פוליטיים, כלכליים, תרבותיים וכד') בין הקהילות ומהגרים לבין מדינת האם. מדינות האם מצידן אף הן משנות את יחסן לתפוצות, ורבות מהן למדו לראות בתפוצותיהן משאב כלכלי ומדיני וכלי לייצוג האינטרסים שלהן במדינות יעד ההגירה.

שינויים אלה הובילו לכך שהחפיפה הברורה שהייתה קיימת בעבר בין גבולותיה הפיזיים של המדינה לבין גבולותיה האתניים, מטשטשים. תהליכים אלה לא פסחו גם על מדינת ישראל, על פי הערכת הלמ"ס מעל לחצי מיליון אזרחים ישראלים נמצאים בחו"ל מעל שנה, רובם באופן קבוע

אחרים באופן זמני. המצב הנוכחי בו נמנעת מאזרחים אלה האפשרות להצביע פוגע באלה מהם אשר רואים את עתידם בישראל ובאלה שההשתתפות במוסדות הפוליטיים הישראלים מהווה עבורם מקור לשייכות והגדרה זהותית.

נכון לזמן כתיבת שורות אלו, למעלה ממאה מדינות מאפשרות לאזרחיהן החיים מחוץ למולדת, להשמיע את קולם ולהשפיע על מבנה מוסדות השלטון. יחד עם זאת, מרביתן של המדינות בחרו לתחם זכות זו באמצעות תנאים ומגבלות שונות, זאת בכפוף לשיקולים פנימיים ולתהליכים היסטוריים של כל מדינה ומדינה.

בנייר זה, בכוונתנו לסקור את המצב הקיים בישראל, להציג מבט עולמי על נושא ה"הצבעה מרחוק" במספר מדינות מרכזיות, לסקור את הטיעונים המרכזיים התומכים או שוללים את רעיון הצבעת ישראלים בחו"ל, להתייחס למספר הישראלים בחו"ל ולשאלת שיעורי ההצבעה האפשריים ולבסוף להציג מספר חלופות אפשריות ולהמליץ על החלופה המתאימה ביותר לפיתרון הבעיה שעל הפרק.

המצב בישראל:

חוק הבחירות לכנסת – [נוסח משולב], התשכ"ט-1969, קבע כי למעט ימאים, לא תתאפשר הצבעה "אלא בתחום היבשה של ישראל." ב-26 לדצמבר 1990, נתקבל תיקון 21 לחוק הבחירות, במסגרתו התווסף סעיף י-2 המגדיר כי דיפלומטים ועובדי מדינה רשאים להצביע בנציגויות הדיפלומטיות והקונסולאריות של ישראל. עד לתיקונו של החוק, נמנע מנציגי מוסדות ישראלים בחו"ל להצביע. הרציונאל מאחורי השינוי היה להשיב לאזרחים ישראלים רבים "זכות ראשונית, המוקנית לכל אזרח ישראלי, לבחור את נציגיו לבית המחוקקים."² בכך התווספה ישראל לרשימת המדינות המאפשרות לאזרחיהן להצביע בחו"ל, אולם התנתה זכות זו בהוכחת התפקיד האזרח שבשמו הוא יצא לחו"ל. למעשה, ניסוחו הנוכחי של החוק אינו אוסר במפורש על אזרחים אחרים, אשר אינם עובדי מדינה, או כאלו הנמנים על הקבוצות המיוחדות שמתיר החוק (עובדי הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית העולמית, הקרן הקיימת לישראל או קרן היסוד), להצביע בחו"ל, אולם נכון להיום המערכת אינה מספקת את התשתית הפיזית והחוקתית לעשות כן, האפשרות היחידה העומדת בפני אזרח ישראלי הנמצא בחו"ל ביום הבחירות, ואינו עונה על רשימת הקריטריונים הנ"ל, היא לטוס לישראל ולהצביע במקום מגוריו, בהנחה כמובן, שנרשם מבעוד מועד בפנקס הבוחרים. מציאות זו יוצרת אפליה ועיוות כלפי אותם אזרחים אשר אינם יכולים לממן את עלויות הטיסה או לעמוד במשך ההיעדרות, ובכך למעשה נמנעת מהם זכות בחירה. מציאות זו אף יוצרת תמריץ ל"קבלני קולות" לסבסד עלויות טיסה למצביעים פוטנציאלים, כפי שכבר ראינו בעבר.

נושא הצבעת ישראלים החיים בחו"ל הוא נושא שנוי במחלוקת בשיח הישראלי, די לראות את מספר הכתבות והמאמרים המתפרסמים סביב כל מערכת בחירות או דיון בנושא בכדי להבין את

² מתוך דברי הסבר להצעת החוק- הצעות חוק 1957 (15.11.1989) ע' 14.

עוצמת הרגשות שהוא מצליח לעורר. ככלל, ממשלות ישראל התייחסו, ועדיין מתייחסות, להגירת יהודים מישראל כבגידה ברעיון הציוני. יחד עם זאת, השתלבותה של ישראל בכלכלה הגלובלית בכלל ובענפי טכנולוגיות המידע בפרט – שני תהליכים המעודדים ואף דורשים הגירת כוח-אדם מיומן לתקופות מסוימות, הביאו לשינוי ביחסה של החברה למהגרים. אלו האחרונים, אינם עוד נתפסים עוד כבוגדים ברעיון הציוני, אלא כאחד המרכיבים "בקטר הצמיחה של המשק הישראלי", וההגירה לצרכי עבודה - "רילוקיישן", הפכה לאחד משיאי הקריירה ואמצעי מרכזי לתמרוץ והפריית עובדים.

ממשלת ישראל ערה לתופעה, ואף גיבשה מספר כיווני מדיניות להתמודדות עמה, בהם גישה של הכלה המכירה בתופעה ומשלימה אתה. בין הביטויים לכך ניתן למנות את יוזמת ה"בית הישראלי" ונגזרותיו, השתתפות נציגי ממשלה בכנסים של הקהילות הישראליות בחו"ל, הקלות ותמריצים לתושבים חוזרים, תמריצים למדענים חוזרים ועוד.

שינוי גישה זה מאפשר להעריך מחדש את מדיניות "ההצבעה מרחוק", ובהינתן המדיניות הנכונה, ניתן יהא לתקן את העיוות הקיים היום, תוך מזעור הפגיעה בערכי הציונות ובמוסריות הייצוג, וכערך מוסף, אף ניתן יהא לחזק את תחושת השייכות והקשר של ישראלים זמניים בחו"ל, למדינת ישראל ולזהותם הישראלית.

מבט צופני:

על פי הנתונים האחרונים שמציג ארגון IDEA (Institute for Democracy and Electoral Assistance), נכון לשנת 2007, 115 מדינות מאפשרות לאזרחיהן לממש את זכותם הדמוקרטית מחוץ לגבולותיהן, בתוכן נכללות מרביתן הגדול של המדינות המפותחות (41 מדינות במרכז ומערב אירופה; 16 מדינות ביבשת אמריקה ובהן ארה"ב וקנדה; 20 מדינות באסיה ובהן יפן, סינגפור וישראל; 10 מדינות בפסיפיק ובהן אוסטרליה וניו-זילנד ו-28 מדינות ביבשת אפריקה ובהן דרום אפריקה). מדינות אלו שונות באופן מהותי מבחינת רמת פיתוחן הסוציו-אקונומית, המסורת הדמוקרטית הנהוגה בהן והמגבלות והסייגים אותן הן מטילות על זכות זו. אלה האחרונים, הם לרוב תוצאה של מהלכים היסטוריים, ושיקולים פוליטיים הייחודיים לכל מדינה ומדינה.

בין המדינות המעניקות את זכות הבחירה במתכונתה הגורפת לכלל אזרחיהן באשר הם שם, ניתן למנות את: ארה"ב, נורבגיה, פולין, דרום אפריקה ושוודיה. אולם, למרבית המדינות ישנן סייגים ומגבלות בנוגע למי זכאי להצביע ובאילו תנאים. בין התנאים הרלוונטיים למקרה הישראלי נמנים הבאים:

1. סיבת העזיבה כתנאי למימוש זכות הבחירה: זכאי מי שעזב מטעמי עבודה, בשליחות המדינה וכיו"ב (דומה חלקית למצב הקיים בישראל, הודו, אירלנד, סינגפור).

2. מימוש הזכות מותנה בהצהרת המצביע על כך שהוא מתכוון לשוב ולחיות במדינת האם (קנדה).

3. זכות בחירה מוגבלת בזמן (אוסטרליה, קנדה, ניו-זילנד בריטניה ועוד)

4. מימוש הזכות מותנה בתקופת חיים מינימאלית במדינת האם (3 חודשים- גרמניה).

5. מימוש הזכות מותנה בהוכחת קשר משפחתי למדינת האם ובקבלת אזרחות.

ישנן גם מדינות המשלבות מספר סייגים על מנת ליצור התאמה מקסימאלית, כך למשל גרמניה, המחלקת את הבוחרים החיצוניים שלה לשלוש קטגוריות: 1. אזרחים עובדי מדינה או אנשי צבא בחו"ל ובני משפחותיהם; 2. אזרחי גרמניה הנמצאים מחוץ לגבולות גרמניה אך במדינות החברות באיחוד; 3. אזרחי גרמניה הנמצאים במדינות זרות, שאינן חברות באיחוד אשר התגוררו בגרמניה לתקופה של לפחות שלושה חודשים, ומאז עזיבתם חלפו פחות מ- 25 שנים.

11 מדינות מתוך 115 המדינות המוזכרות, לא זו בלבד שמקנות לאזרחיהן בתפוצות את זכות הבחירה, אלא אף משריינות לנציגי האזרחים בחו"ל מקום בפרלמנט. בין המדינות הללו ניתן למצוא את איטליה, אשר משריינת 12 מקומות בבית התחתון ושישה מקומות בסנט, זאת לפי חלוקה גיאוגרפית (סה"כ 1.9% מתוך כלל המקומות). צרפת, אשר משריינת גם היא 12 מקומות (שהם 3.6% מכלל המקומות), הנבחרים ע"י 150 חברי המועצה העליונה של אזרחי צרפת בחו"ל (CSFE).³ בספרד לעומת זאת, אין ייצוג מיוחד בפרלמנט, אך בכ- 31 מדינות ברחבי העולם, קיימות בצמוד למחוזות הקונסולריים הספרדים מועצות אזרחים ספרדיים, הנבחרות באמצעות הצבעה אוניברסאלית ישירה של אזרחים ספרדים ומקבלות סמכויות ייעוץ וזכות לבחור 43 מתוך 51 חברי המועצה הכללית של ההגירה. גם לאזרחים הבלגים אין ייצוג מיוחד בפרלמנט, אך בממשלה הוולונית קיימת ועדה מיוחדת שתפקידה לייצג את האזרחים החיים מחוץ למדינה. ואחרונה שוויון, המתניח את לאזרחיה בחו"ל כ"קנטון וירטואלי" נפרד עם זכות ייצוג בדומה לזו הקיימת בשאר הקנטונים.

יצורי ההשתתפות אזרחים בהצבעת חוץ

במרבית מדינות העולם, שיעור ההשתתפות של אזרחי המדינה הנמצאים בחו"ל נמוך יחסית לשיעורי ההצבעה הפנימיים, ולפיכך זניח ברוב המקרים. כך למשל בבחירות בשוויץ בשנת 2006 עמד שיעור המצביעים בבחירות לפרלמנט הפדראלי על 23% בלבד, שיעור זניח בעיקר לנוכח העובדה ששני אחוז בלבד מכלל בעלי זכות הבחירה היו אזרחי חוץ. בספרד עמד שיעור המצביעים בבחירות 2004 על 30% (ביחס ל- 75% הצבעה בבחירות הפנימיות). בשבדיה עמד שיעור המצביעים בבחירות הכלליות בשנת 2002 על 27.7%, שנה אח"כ, בבחירות לפרלמנט האירופאי הצביעו 26.7% מכלל הנרשמים כאזרחי המדינה הנמצאים מחוץ לגבולותיה. זאת בניגוד לדוגמאות הללו, קיימים מקרים חריגים בהם שיעור המצביעים שמימשו את זכותם הדמוקרטית היה גבוה ובעל השפעה רבה, כך למשל קרה בבחירות באיטליה בשנת 2006, שם עמד שיעור מצביעי החוץ על 42.07% (מתוך 2.7 מיליון אזרחים הגרים מחוץ לגבולות המדינה), לשיעורי

³ המדינות הנוספות הן: אלג'יריה, אנגולה, כף-ורדה, קולומביה, קואטיה, אקוודור, מוזמביק, פנמה ופורטוגל

הצבעה גבוהים אלו היו השפעות ניכרות על תוצאות הבחירות. דוגמא נוספת לשיעור מצביעים גבוה ומשמעותי היא בחירות 2004 ביוון, שם הצביעו 74.9% מהרשומים בפנקס הבוחרים בחו"ל.

המהגרים מישראל:

שאלת מיהו מהגר ישראלי נתונה לפרשנויות והטיות רבות, על מנת לצמצמן עד כמה שאפשר, נשתמש בנייר זה בהגדרת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, תוך ציון הבעייתיות של הנתונים במקום שישנה כזו.

לגבי הפרופיל הממוצע של המהגרים מישראל ניתן לומר בקווים כלליים שהם משכילים יותר מכלל האוכלוסייה, מרוויחים יותר (אך אינם מקרב שני העשירונים העליונים) ובעלי סטאטוס מקצועי גבוה יותר מהממוצע באוכלוסייה⁴. תופעה זו עולה בקנה אחד עם תיאורית ה-Self Selection לפיה רק אלה שמאמינים שיצליחו בחו"ל מהגרים, וגם עם התמריצים הגבוהים אותן מציעות המדינות המפותחות לכוח אדם מוכשר ומיומן. עוד אנו יודעים כי אוכלוסיית המהגרים מישראל היא חילונית ברובה⁵, צעירה מהאוכלוסייה הכללית, גיל הילדים המהגרים עם הוריהם הולך ומצטער ומספר ילדי הישראלים שנולדו כולם בחו"ל נמצא במגמת עליה⁶.

על פי הגדרת הלמ"ס, מהגר הוא מי שיצא מישראל לתקופה העולה על שנה ובתנאי שקודם לכן שהה בישראל לפחות 90 יום ברציפות (על מנת למנוע ספירת ביקורי מולדת). יש לציין שהגדרה זו אינה דורשת שהות מינימאלית של חיים בישראל לפני קבלת המעמד של "מהגר ישראלי". כך למשל עולים שחיו בישראל תקופה קצרה ועברו למדינה שלישית או חזרו למדינת האם גם כן נספרים כחלק מהתפוצה הישראלית (לדוגמה: "מתוך כ-1.1 מיליון עולים שהגיעו בתקופה 1.1.89 עד 31.12.02 ירדו כ-100,000 שמהווים 8.8% מכלל העולים"⁷). בנוסף, הגדרה זו מכילה בתוכה ישראלים רבים הנמצאים בחו"ל מסיבות שונות לתקופות של שנים בודדות, ישראלים אלה אינם מתכוונים להגר ובכל זאת הם נספרים כמהגרים, מספרם של הללו נאמד בעשרות אלפים (להלן).

המהגרים מישראל במספרים:

הנתונים האחרונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2010)⁸ מציירים תמונה לפיה מאז קום המדינה ועד סוף שנת 2008 יצאו ולא חזרו לאחר שהייה ממושכת בחו"ל (שנה ומעלה) כ-674 אלף ישראלים, אומדן זה כולל גם את אלה שנפטרו בחו"ל. לפי שיעורי התמותה השוררים בישראל, מוערך מספרם של הישראלים שנפטרו בחו"ל בין 102 ל-131 אלף. לפיכך, האומדן למספר הישראלים השוהים בחו"ל בסוף 2008 נע בין 543 ל-572 אלף תושבים (יהודים וערבים). אומדן זה אינו כולל ילדים שנולדו בחו"ל לישראלים השוהים בחו"ל.

⁴ כהן, ג. 2011.

⁵ לב-ארי, 2010.

⁶ לב-ארי, 2010.

⁷ קליטת העלייה בישראל - חוברת תקצירי מחקרים לשנים 2000-2008. עמ' 257.

⁸ הודעה לעיתונות - יציאות וחזרות ב-2008 של ישראלים ששהו ברציפות בחו"ל יותר משנה, 16.8.2010.

בסוף שנת 2008 ערכה הלמ"ס מפקד אוכלוסין משולב. לצורך זה פותחה שיטה לחישוב אומדן מספר התושבים הרשומים כחיים במרשם התושבים ושאינם שייכים לאוכלוסיית המפקד. על פי המודל, קיימת הערכה נוספת לגבי מספרם של ישראלים השוהים בחו"ל בסוף שנת 2008, אומדן זה כולל כ- 518 אלף ישראלים שנמצאים בחו"ל תקופה העולה על שנה ומאפשר ביקורי מולדת של עד שלושה חודשים במצטבר (90 יום), מספר זה אינו כולל כ- 290 אלף ישראלים שמוגדרים במרשם האוכלוסין "לא תושבים" (אנשים שויתרו על אזרחותם כדי לקבל אזרחות אחרת או ילדים הרשומים בקונסוליה ולא במרשם האוכלוסין ומקבלים מעמד "לא תושב" באופן אוטומטי למרות שמעולם לא היו תושבים), **אינו כולל את כל הילדים** שנולדו בחו"ל לישראלים השוהים בחו"ל **וכולל את אלה שנפטרו בחו"ל**, ההפרש בין שני האומדנים נובע מהבדלי הגדרות. בסיכומו של דבר עומד המספר על כ- 808 (518+290) אלף ישראלים בחו"ל נכון לסוף 2008 (מספר זה גם כולל כמאה אלף ערבים ישראלים שהיגרו מישראל נכון לסוף שנת 2007). **בניכוי מספר הנפטרים מספר הישראלים (יהודים וערבים) החיים בחו"ל וחלק (בלתי ידוע) מילדיהם נע בין 677,000 ל- 706,000 נכון לסוף 2008**. אם נחליט שזכאי הצבעה הם רק אלו שהתגוררו בעבר בישראל ומחזיקים באזרחות ישראלית, אזי ככל הנראה המספר המקסימאלי נע בין 543 ל- 572 אלף איש.

מבחן החזרה לישראל:

בעידן של גלובליזציה, בו אנשים רבים נדרשים לא פעם לצאת מישראל לרגל עסקים, לימודים או מסיבות אחרות לתקופות של שנים, נדרשת חשיבה מחודשת על הגדרת פרק הזמן ממנו אדם מוגדר כמהגר ועל הכלים אותם מעמידים לרשות/או מונעים מאזרחי המדינה בבואם לממש את זכות הבחירה. אחד המבחנים האפשריים הוא מבחן פרק הזמן שעד אליו חוזרים מרבית היוצאים לתקופה ארוכה (מעל שנה).

כך למשל: מתוך 10,600 ישראלים ששבו מחו"ל בשנת 2008 (לא כולל ישראלים שבאו לביקורי מולדת), "לפני חזרתם ארצה כ- 57% מן הנכנסים שהו בחו"ל בין שנה לשנתיים, כ- 16% שהו בחו"ל בין שנתיים לשלוש שנים, כ- 16% נוספים שהו בחו"ל בין שלוש לחמש שנים וכ- 10% שהו בחו"ל יותר משש שנים ברציפות"⁹. בשנת 2009: 52% שהו בחו"ל בין שנה לשנתיים, 17% בין שנתיים לשלוש, 16% שהו בחו"ל בין שלוש לחמש, ו- 14% מעל לשש שנים ברציפות. **דהיינו בשנת 2008 כ- 81% מהשבים, ובשנת 2009 כ- 77% מהשבים, שהו בחו"ל עד ארבע שנים.**

עוד נציין כי על פי נתוני העשור האחרון מספרם של השבים הוא כמחצית ממספרם של היוצאים.

גודל האוכלוסייה המוערך בהנחה שניתן להצביע רק בארבע השנים הראשונות לשהות בחו"ל:

מנתוני מאזן ההגירה אנו למדים שבשנים האחרונות קיימת יציבות מסוימת במספר היוצאים והשבים מישראל. לכן, בהימשך המגמות הקיימות, ניתן לקבל מושג כללי על היקף בעלי זכות ההצבעה בעתיד הקרוב, על בסיס נתוני השנים הקודמות.

לדוגמה: על פי מאזן ההגירה לשנים 2005-2008 שפרסמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, במהלך השנים 2005-2008 יצאו מישראל 84,200 ישראלים ששהו בחו"ל ברציפות מעל שנה (כעשרים אלף לשנה בקירוב)¹⁰, מתוכם כ- 20,000 ילדים בגילאי 15-11¹⁰ (כחמשת אלפים לשנה בקירוב), שאינם זכאים להצביע. בשנים אלה חזרו לישראל לאחר שהות של מעל שנה ברציפות בחו"ל כ- 40,000 ישראלים (כולל כ- 10,000 ילדים).

על בסיס נתונים אלה, ובהימשך המגמות שצוינו לעיל, אנו מעריכים את מספר המצביעים הכולל כשווה ערך לשניים עד שלושה מנדטים בקירוב.

⁹ מרינה שפס, למ"ס 2011, חלופת דוא"ל.

¹⁰ יציאות וחזרות של ישראלים ששהו ברציפות בחו"ל שנה ומעלה לפי שנת יציאה גיל ומין, שנתון סטטיסטי 2010.

¹¹ הבחירה בקבוצות הגיל נעשתה בהתאם לקבוצות בנתוני הלמ"ס.

השיקולים המרכזיים בצד ונדף הצבעת חוץ

השיקולים נדף הצבעת חוץ:

- 1. הטיעון המוסרי- אין לתת ייצוג למי שלא יישא באחריות ישירה לתוצאותיו.** עפ"י תפיסה ערכית זו, מדינת ישראל נדרשת להתמודד עם סדר יום ציבורי הנוגע בשאלות קריטיות של ביטחון המדינה, גבולותיה, אופן ההתמודדות עם האיומים הביטחוניים וחלוקת המשאבים הציבוריים, לכך יש להוסיף גם חובת אזרחיות דוגמת שירות חובה ושירות מילואים בצה"ל. מתן אפשרות השפעה והכרעה בנושאים אלה למי שבחר שלא לחיות בישראל איננה הוגנת כלפי אלו שעתידיים וחייהם יושפעו מההכרעות באופן ישיר.
- 2. השיקול הציוני- אבן היסוד של התנועה הציונית הוא כינון בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל.** מדינת ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי, המדינה היחידה בה יש ליהודים עצמאות פוליטית וציבוריות יהודית, קיבוץ הגלויות הוא אבן יסוד בהשקפה זו הרואה בחיים יהודיים בארץ ישראל את ביטויה העליון. המחזיקים בטיעון זה סבורים שהרחבת זכות הבחירה לאזרחים ישראלים בחו"ל תיתן לגיטימציה להגירה מישראל (בייחוד לאור העובדה שהללו כבר היו בישראל ובחרו לעזוב), וטשטש את הגבולות הערכיים בין חיים בישראל לבין חיים בגולה.
- 3. ההגירה מישראל היא הגירה וולונטארית.** שלא כמו במקרים בהם אזרחים נאלצים או נדחפים לעזוב את מדינתם כתוצאה מסיבות חיצוניות דוגמת רדיפה, מלחמה, או משבר כלכלי עמוק, ההגירה מישראל היא הגירה וולונטארית, פרי החלטתם האישית של המהגרים לרוב במטרה לשפר את רמת החיים. לכן, היות וההחלטה היא פרי בחירתם החופשית עליהם לשאת בהשלכותיה.
- 4. הזכות לבחור הינה זכות תלויה הקשר.** זכותם של אזרחים להשתתף בבחירות איננה זכות מופשטת, אלא זכות המוקנית מתוקף הקשר של חברות בקהילה פוליטית מסוימת (תושבות היא סוג של הקשר כזה). לדידם של המצדדים בטיעון זה, הגירה מהמדינה מנתקת או לפחות גורעת במידה רבה מהקשר בין המהגר לקהילתו הפוליטית המקורית, באופן שמגביל, משהה ואף מבטל באופן חלקי או מלא הקשר זה.
- 5. טיעון ההטיה הפוליטית - מפלגות ואישי ציבור מימין ומשמאל טוענים כי המהלך הוא מניפולציה של הצד השני שמטרתו הוספת קולות לעמדותיו.** אנשי השמאל טוענים שהישראלים בחו"ל יתמכו בימין, מתוך הנחה שבחו"ל תיתכן תחושה של רדיפה, ומתוך השערה שהמהגרים בחו"ל מחזיקים בדעות ימניות יותר מאשר כלל הציבור. לעומתם, אנשי הימין מסתמכים על פילוח המהגרים הישראלים, המורכב ברובו מישראלים משכילים ממעמדות סוציו-אקונומיים גבוהים, בהם שכיחה ההצבעה למפלגות שמאל.

נכון לכתיבת שורות אלו, לא ידוע על סקר או מחקר משמעותי המראה או מנבא את אופי ההצבעה במיוחד בכל האמור לשנים הראשונות להגירה.

6. **קשיים טכניים ולוגיסטיים** - הקשיים הטכניים ובעיות הלוגיסטיקה מגוונים - החל משאלת תעמולת הבחירות ומימונה בחו"ל, המשך בשאלת הרישום והזכאות - מי רשאי להצביע?; שיטת ההצבעה, הסכמת המדינות האחרות להצבעה בשטחן, משך הזמן עד לקבלת תוצאות הבחירות וכלה בהבטחת העקרונות הבסיסיים של הצבעה דמוקרטית - ביטחון, שקיפות, חשאיות וספירת הקולות. בנוסף עומדת על הפרק גם שאלת עלויות הפתרונות. חלק מהמגבלות והאתגרים כבר קיבלו מענה בהרחבת ההצבעה לעובדי מדינה בחו"ל ולימאים. חלקם עדיין דורשים חשיבה מעמיקה.

7. **"המדרון החלקלק"** - שינוי המצב הקיים גם אם רק באופן מוגבל, עלול להוות פתח ותקדים להרחבה עתידית של הזכאים לבחור.

סיקולים בצד הצבעת חו"ל:

1. **זכותו של אזרח להצביע היא אחת מאבני היסוד של ממשל דמוקרטי** - הכנסת מעולם לא קיבלה הצעת חוק השוללת זכות את זכות ההצבעה מאזרחים בחו"ל, מאידך, מדינת ישראל לא מעמידה כלים למימוש זכות זו (אזרח המעוניין במימוש זכותו יאלץ לחזור לישראל בכדי להצביע). עידן הגלובליזציה הכלכלית, הניידות הגוברת וההתפתחויות הסוציולוגיות, ההיסטוריות, הפוליטיות והדמוגרפיות, מציגות בפנינו עולם חדש שבו הגבולות הפיזיים אינם בהכרח חופפים לגבולות האזרחות. בעידן שכזה גדלה החשיבות למצוא פתרונות יצירתיים שיצמצמו עד כמה שאפשר את הפגיעה בזכות זו. הגם שקיים חשש ממשי שמי שאינם מתכוונים לשוב ולהתגורר בישראל ינצלו את אפשרות ההצבעה, החשש אינו מצדיק שלילת זכות זו מאלו שמתכוונים לשוב ורואים בישראל את מרכז חייהם.

2. **במצב הנוכחי מתקיימת אפליה בין אזרחים בהתחשבות בנסיבות מיוחדות** - הבולטת ביותר היא בין עובדי מדינה (כולל עובדי הסוכנות, ההסתדרות הציונית, קק"ל וקרן היסוד) לבין נציגיהם של חברות פרטיות - שלעיתים אף עובדים בעקיפין בשירות המדינה ותורמים לביטחונה. כאלו הם למשל עובדי הביטחון בחברות התעופה האזרחיות אל-על וארקיע, עובדי ארגונים ומלכרי"ם הפועלים למען ישראל או אחרים המקדמים את כלכלת המדינה וענייניה, אך אינם זכאים להצביע מחו"ל. יתרה מכך, מדינת ישראל מבטיחה את זכותם של האזרחים להצביע גם בנסיבות מיוחדות, דוגמת מאסר ממושך - כך נוצר מצב אבסורדי שבו מי שפגע במדינה, באזרחיה ובחוקיה מקבל את זכות ההצבעה, בעוד שממי שתרים למדינה, ופעמים רבות ממשיך לעשות זאת גם מרחוק, נמנעת זכות זו.

3. **חיזוק הזיקה והקשרים עם המהגרים** - החוק הקיים נשען על ההבנה שלא כל אזרח ישראלי השווה בחו"ל הוא יורד. רבים מהמהגרים הם נציגים של חברות עסקיות, סטודנטים, פרופסורים בשנת שבתון ועוד. מתן זכות בחירה תחזק את הקשר למדינה ותשדר להם מסר שהם עדיין חלק מהמדינה שמכירה בארעיות של שהותם בחו"ל, ולכן מקנה להם זכות לבחור. מחקרים שונים שנעשו בנושא הראו כי למתן זכות הצבעה יש השפעה טובה על חיזוק הקשר ותחושת השייכות. מדובר על יותר מאשר הזדהות סמלית עם המדינה, יש בזכות זו אלמנטים של קשר, של גאווה לאומית ושל הכנת הבסיס לחזרה לישראל. לחיזוק הקשר יש מספר נגזרות:

א. **הלאומיות הישראלית היא מרכיב מרכזי בזהותם האתנית של הישראלים בחו"ל**. הלאומיות הישראלית מהווה אחד ממרכיבי הזהות העיקריים של המהגרים הישראלים - בדגש על החילוניים שבהם. האינטרס של מהגרים אלה להשתתף בבחירות בישראל, הוא בעצם רצונם לראות עצמם כחלק מהקולקטיב הישראלי הבא לידי ביטוי בין השאר במוסדותיו הפוליטיים.

ב. **המהגרים כנכס אסטרטגי** - רבים מהמהגרים מישראל מועסקים בחברות וארגונים בינ"ל, נמצאים על צמתי השפעה, ומהווים נכס חשוב מבחינה ביטחונית, מדעית, טכנולוגית וכלכלית. מתן תוקף ממסדי להכללתם בקולקטיב הישראלי, צפויה לחזק את מחויבותם לישראל.

ג. **המדיניות הישראלית משפיעה גם על חיי הישראלים בתפוצות** - להתפתחויות במדינת ישראל ובמוסדותיה השלטוניים השפעה משמעותית על ישראלים ויהודים בתפוצות. השפעות אלה נוגעות לביטחון האישי ולחיים הציבוריים. מתן אפשרות בחירה לציבור הישראלים בחו"ל, צפויה להגדיל את הסיכוי שמקבלי ההחלטות בישראל יתחשבו בהם בבואם להכריע, וכך כלל המושפעים מהמדיניות ישתתפו בעיצובה.

4. **אין להשית מיסוי (וחובות) ללא ייצוג** - החל משנת 2003, מחויבים חלק מתושבי ישראל בחו"ל בדיווח ובתשלום מס הכנסה בישראל (מבחן מרכז החיים), המצב כיום הוא שהמדינה מצליחה להתגבר על הקשיים הלוגיסטיים והטכניים בבואה להחליט מרכז חיו של מי נמצא בישראל לצורך תשלום מיסים, ואם זה המצב, הרי שאין סיבה למנוע ממי שמרכז חיו בישראל את הזכות לבחור.

5. **מגמה עולמית ברורה של הרחבת זכויות הצבעה לאזרחי חוץ** - מרבית המדינות המערביות והמפותחות הרחיבו את זכות ההצבעה לאזרחיהם בחו"ל (41 מדינות במערב ומרכז אירופה, בנוסף לארה"ב, קנדה, אוסטרליה, ניו זילנד) והמגמה הולכת ומתרחבת. מרבית המדינות הללו התמודדו עם הקשיים הלוגיסטיים והמהותיים הנלווים לחלטה ובחרו בסופו של תהליך להרחיב את זכות הבחירה.

6. חיזוק יהדותה של מדינת ישראל בדרך דמוקרטית- ישראל היא מדינה יהודית- דמוקרטית. עצם מתן זכות בחירה ליהודים השוהים בחו"ל תגדיל את האלקטורט היהודי מאחר שרובם המכריע של הישראלים השוהים בחו"ל הוא יהודי. הדבר יחזק את מהותה היהודית של מדינת ישראל.

חלופות אחת אפשרות אחירה לישראלים בחו"ל:

חלופה 1:

השארות המצב הקיים על כנו – מתן אפשרות הצבעה בחו"ל רק לבוחר שהוא עובד המדינה (כולל חייל) או עובד של הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית העולמית, הקרן הקיימת לישראל, או קרן היסוד, הנמצא במדינת חוץ עקב עבודתו (ובני זוגו וילדיו אם טרם מלאו להם 20). לאלו יש להוסיף את מי שנמצא בתור ימאי או בתור נוסע בכלי שיט ורשאי להצביע באותו כלי שיט.

השיקולים לחיוב חלופה זו:

היקף העיוות הנגרם למי שאינם יכולים להצביע, ביחס לפגיעה באתוס הציוני ובמוסריות הייצוג לעומת נשיאה בנטל - אינו מצדיק שינוי כזה.

השיקולים לשלילת חלופה זו:

החוק הקיים ארכאי ולמעשה כבר אינו ממלא את תכליתו, המוסדות הנ"ל אינם ממלאים בפועל את התפקיד שמילאו בעבר כמוסדות הלאום ושלוחיו, והתחבורה הימית אף היא כבר איננה הדרך העיקרית להבאת נוסעים לישראל. אי לכך - נדרש עדכון על מנת לשוב ל"רוח החוק".

סיכום:

אימוץ חלופה זו בהמשך המגמות הקיימות של גלובליזציה כלכלית והגירת עבודה לתקופות קצרות, יוביל לכך שמספרם של הישראלים שזכותם לבחור נפגעת למרות שמרכז חייהם בישראל – ילך ויגדל, ובפועל העיוות בין רוח החוק למציאות יחריף.

חלופה 2:

הצבעה מרחוק לכנסת רק בארבע השנים ראשונות ליציאה מישראל, ובתנאי שהמצביע נרשם בנציגות ישראלית בחו"ל או במוסד מוכר אחר.

חלופה זו עומדת על שני עמודים: א. משך כהונת ממשלה בישראל הוא ארבע שנים ובאופן זה יוכלו מרבית היוצאים להצביע פעם אחת בבחירות לכנסת (אם תקופת כהונתה של הכנסת לא

תקוצר). ב. מאזן ההגירה: רובם המכריע של הישראלים החוזרים, חוזרים לפני השנה החמישית להגירה. בשנת 2008 כ- 81% מהשבים, ובשנת 2009 כ- 77% מהשבים, שהו בחו"ל פחות מארבע שנים (מספרם של כלל החוזרים עמד בשנים האחרונות על כמחצית ממספרם של היוצאים).

היקף האוכלוסייה המושפעת: 40-60 אלף נפש שהם לכל היותר שלושה מנדטים.

השיקולים לחיוב חלופה זו:

א. חלופה זו פונה אל קהל יעד ספציפי שידוע לנו שכמחצית ממנו מתעתדת לשוב לישראל, בכך עונה החלופה באופן סביר על טיעון הייצוג למול האחריות, ושומרת על הגבולות ההיררכיה בין מולדת לתפוצה.

ב. החלופה נשענת על בסיס קיים של מערכת בחירות בקונסוליות ובשגרירויות.

ג. החלופה עונה על הצורך בתיקון העיוות הממסדי וחיזוק הקשר לישראל בכל האמור לישראלים הרואים בישראל את מרכז חייהם.

השיקולים לשלילת חלופה זו:

החלופה אינה מביאה לידי ביטוי את קולם של אלו מבין הישראלים שבחרו לגור בתפוצה תקופה ארוכה או לצמיתות (שהם רובם המכריע של הישראלים השוהים בחו"ל), וקיים חשש שתהווה ביטוי נוסף להדרתם מהשיח הישראלי.

קיים חשש ששינוי הסטאטוס-קוו הנוכחי יהווה פתח להרחבות נוספות בעתיד.

מומלץ לשלב בהמלצה זו את התנאים הבאים:

1. התנית ההצבעה בהצהרה בדבר כוונה לשוב ולחיות בישראל.
2. התנית ההצבעה בתקופת מינימום של חיים בישראל (אין כוונה לתת זכות בחירה למי שישאל הייתה עבורם תחנת מעבר בלבד).
3. האזרח לא נהנה בעבר מזכות זו (אנשים שאופי חייהם הוא טרנס לאומי, יוכלו להאריך את הזכות בתנאים המופיעים בסעיף 4 להלן).
4. הארכת הזכות תתאפשר בתנאי שהאזרח עונה על אחד או יותר מהקריטריונים הבאים: נמצא בחו"ל בשליחות המדינה או גוף עסקי/חברה אחר שמרכזו בישראל, משלם מיסים בישראל (מבחן מרכז החיים), או משרת בהווה בשירות צבאי או לאומי, או יצא ללימודים/התמחות. באופן זה, ניתן יהא לאפשר הצבעה גם לאותם ישראלים המחלקים זמנם בן ישראל לחו"ל.

סיכום:

אימוץ חלופה זו צפוי לתקן את העיוות הקיים היום בכל האמור להצבעת אזרחי ישראל הרואים בישראל את מרכז חייהם (סטודנטים, עובדי ביטחון, שליחי חברות וכיו"ב). כמות המצביעים הפוטנציאלית איננה גדולה – לכול היותר 2-3 מנדטים (וכנראה אף פחות מכך), וצפוי שדפוס הצבעתם בתקופה זו לא יהא שונה בהרבה מזה שהיה בישראל. עקב כך צפויה התנגדות ציבורית מעטה למהלך.

חלופה 3:

העמדת אפשרות הצבעה מרחוק לכנסת לכלל בעלי האזרחות הישראלית מעל גיל 18 בחו"ל (לא כולל "לא תושבים"), ללא הגבלת משך השהייה בחו"ל או תקופת מינימום לחיים בישראל.

חלופה זו שמה כקריטריון היחיד את עצם קיומה של אזרחות במדינת האם, ומכך מסיקה שקיים אינטרס מצד בעל האזרחות בשימור הקשר עם מדינת האם. החלופה אינה מניחה מגבלות על אורך השהייה, מקום השהייה וסיבת השהייה, או בוחנת האם קיימת כוונה לשוב לישראל בעתיד. דוגמא למדינות נוספות אשר אינן שמות מגבלות של זמן השהייה בחו"ל על זכות ההצבעה: אוסטרליה, רוסיה, ארצות הברית, שוודיה ונורבגיה.¹² אזרחים המעוניינים לנצל את זכות הצבעתם בחו"ל ירשמו כ"אזרח מצביע" (Voting Residence) ויצהירו היכן בכוונתם למלא את זכותם זו.

היקף האוכלוסייה המושפעת: כ- 550,000 אזרחים ישראלים חיים היום בחו"ל, ככל הנראה כשבעים וחמישה אחוז מהם (400,000 איש) בעלי זכות הצבעה (ילידי הארץ מעל גיל 18). אולם, היות וטרם נערכה הצבעה כזו ואין בנמצא סקרים שבחנו כוונה של ישראלים להצביע בבחירות עתידיות כאלה, אין בידינו אפשרות לאמוד את שיעורי ההשתתפות הצפויים.

השיקולים לחיוב חלופה זו:

- א. הזכות לבחור היא זכות אזרחית בסיסית שאין להתנותה ואין לבחון אותה במבחנים דוגמת משך זמן השהייה בחו"ל, הסיבות לשהייה או משך זמן המגורים בישראל.
- ב. בכל האמור לקירוב הרחוקים, מתן זכות בחירה גורפת יישא מסר חזק של שותפות ומחויבות הדדית מצד ישראל, גם עבור אלו שהעבירו את ביתם ומרכז חייהם למדינה אחרת.
- ג. השיקול הארגוני: בהנחה שמתן אפשרות הצבעה בבחירות בחו"ל כרוכה במחיר כספי גבוה, הגדלת מספר המצביעים (מתן זכות בחירה לכלל אזרחי ישראל בתפוצות) צפויה לצמצם את העלויות באופן יחסי לכמות המצביעים, כך למשל בכל האמור לזיהוי בעלי זכות הבחירה.

¹² IDEA (Institute for Democracy and Electoral Assistance), (2007), Voting from Abroad: The International IDEA Handbook, Stockholm, Sweden. PP. 5, 93.

השיקולים לשלילת חלופה זו:

- א. זכות הבחירה איננה זכות מופשטת, אלא זכות קונקרטית המוקנית לאזרחים בעלי מעמד של שותפות בקהילה פוליטית בקונטקסט ספציפי.
- ב. בחירה ללא נשיאה בתוצאות הבחירה: קיים חשש ממשי כי ישראלים שהיגרו לצמיתות או לחליפין עולים שגרו בישראל תקופות קצרות בלבד, ישפיעו על המדיניות הישראלית. כמו כן קיימת אפשרות ממשית שציבור זה של מאות אלפים ישפיע באופן ממשי על תוצאות הבחירות.
- ג. טשטוש הגבולות הערכיים בין ישראל לתפוצות, התנועה הציונית הקימה את מדינת ישראל כדי שתהא בית לאומי לעם היהודי. טשטוש הגבולות בין ישראל לתפוצות עלול לפגוע בטיעון הערכי של התנועה הציונית לפיו החיים במדינת ישראל הם הביטוי העליון והנכון לקיומם של חיים יהודיים.
- ד. שיקולים ארגוניים לוגיסטיים: הגדלת מספר הבוחרים צפויה להשית עלויות לא מבוטלות על המערכת, זאת ועוד שקיים חשש ממשי מפני הונאת בחירות.
- ה. צפויה התנגדות ציבורית עזה למהלך וללגיטימציה של תוצאותיו בכנסת.

סיכום:

יישום חלופה זו צפוי לחזק משמעותית את הקשר עם התפוצה הישראלית, אולם הוא כרוך בפגיעה קשה בגבולות שבין מולדת לתפוצה ובערך הייצוג למול האחריות לו. אין להוציא מכלל אפשרות שלבחירה בחלופה זו יהיו תוצאות מרחיקות לכת על המערכת הפוליטית בישראל, הן מבחינת הייצוג והן מבחינת תקציבי תעמולת בחירות, תרומות וכיו"ב. בנוסף החלופה כרוכה בעלויות מערכתיות גבוהות וצפויה לה התנגדות ציבורית עזה מכיוונים שונים.

חלופה 4:

מבחן מרכז החיים, ייצוג בהתאם למיסוי: מתן אפשרות הצבעה בחו"ל לאזרחי ישראל המשלמים מסים בישראל.

חלופה זו מתבססת מאגר הנתונים במס הכנסה החל משנת 2003, אז נכנס לתוקפו תיקון חדש בחוק המיסוי ולפיו תושבי מדינת ישראל חייבים במס על בסיס אישי, בין אם הכנסתם הופקה בישראל ובין אם הופקה מחוץ לגבולותיה הטריטוריאליים של המדינה. לצורך כך, קובעת פקודת מס הכנסה כי תושב ישראל הוא מי שמרכז חייו נמצא בישראל. כמו כן, נקבעו הקריטריונים הבאים לקביעת תושבות בישראל. תושב ישראל הוא מי שישאל היא:

1. מקום ביתו הקבוע.
2. מקום המגורים שלו ושל בני משפחתו.
3. מקום עיסוקו הרגיל או הקבוע או מקום העסקתו הקבוע.

4. מקום האינטרסים הכלכליים הפעילים והמהותיים שלו.

5. מקום פעילותו בארגונים, איגודים ומוסדות שונים.

בנוסף, נקבעו שתי חזקות מספריות לקביעה שמרכז חייו של נישום הוא בישראל:

1. אם שהה בישראל בשנת המס 183 יום או יותר.

2. אם שהה בישראל בשנת המס 30 יום או יותר וסך כל תקופת שהייתו בשנת המס ובשנתיים שקדמו לה הוא 425 ימים או יותר.

השיקולים לחיוב חלופה זו:

א. החלופה נותנת מענה לטיעון המוסרי והציוני של שותפות ללא לקיחת נשיאה באחריות ו/או חשש מירידה מהארץ. העונים לקריטריונים שנקבעו בפקודת מס ההכנסה הם אלו שמרכז חייהם במדינת ישראל, ושהותם בחו"ל היא לרוב קצרה או נקודתית, ובעיקר הם ממשיכים לתרום למדינה גם בהיותם בחו"ל ובכך מצביעים על מחויבותם.

ב. חיזוק הקשר והקשרים עם המתגוררים בחו"ל- מתן אפשרות הצבעה למי שממשיך לתרום, תחזק את הזיקה וההתעניינות בישראל גם בזמן שהותם של התושבים בניכר, ותאפשר להם לממש את זכותם הדמוקרטית אל מול מילוי חובתם.

השיקולים לשלילת חלופה זו:

1. קיים ציבור משמעותי בקרב השוהים בחו"ל הרואה בישראל את מרכז חייו אך אינו מיוצג בחלופה.

2. שיקולים לוגיסטיים: מבחני הזכאות להשתתפות בבחירות לפי חלופה זו נתונים לפרשנויות משפטיות וסובייקטיביות שונות, כך שקשה מאוד לאתר ולהגדיר את אוכלוסיית הזכאים.

3. אין מענה מספק לשאלת השתתפותם של אנשים שאינם נדרשים לשלם מיסים על הכנסות (דוגמת סטודנטים), אבל כן משתתפים בחובות אחרות שמטילה המדינה, כגון שירות מילואים פעיל, תשלום ביטוח לאומי, תשלומי ביטוח בריאות, או לחליפין תמיכה במוסדות תרבות של ישראל בחו"ל ו/או תשלומים אחרים.

4. מספר הזכאים להצביע בחלופה זו הוא הקטן ביותר. החזקות המספריות שמחיל החוק מבטיחות כי אדם שנמצא מעל שנתיים בחו"ל באופן רצוף, והגיע לחופשת מולדת של פחות משלושים יום, אינו חייב במיסים, ולפיכך, לשיטתנו, לא יהיה זכאי להצביע. ומכאן שרוב רובם של הישראלים בחו"ל נותרים מחוץ לתחום השפעתה של חלופה זו.

סיכום :

חלופה זו גם אם תיושם איננה צפויה לפתור את העיוות באופן משביע רצון, וקיים חשש שמבחן מרכז החיים אף ייצר עיוותים חדשים. האוכלוסייה המושפעת צפויה להיות הקטנה ביותר מבין החלופות. לאור שיקולים אלה מומלץ בשלב הנוכחי לשלול חלופה זו. אם בעתיד יחול שינוי ביכולת האיתור של מצביעים פוטנציאלים, בחוק המיסים או לחליפין מבחני מרכז החיים יהיו בהירים יותר, אז מומלץ לשוב ולשקול חלופה זו כעומדת בפני עצמה, או בשילוב עם חלופה מס' 2 – ארבע שנים ראשונות ההצבעה תותר לכולם ואח"כ תוארך בהתאם למבחן המיסוי/ שירות מילואים או שרות לאומי והוכחה כי מרכז חייהם בישראל.

טבלה מסכמת:

הסבר לטבלה :

הקריטריונים לשיפוט בין החלופות ומשקלותיהם כפי שהם מוצגים בטבלה משקפים את המלצתנו והבנתנו בנוגע לאופן בו יש לשקללם, בהתאם לחשיבותם לנושא, לשימותם הציבורית והארגונית ולמידע הקיים אודותיהם. אולם, היות והנושא והקריטריונים לבחינתו טעונים במטען ערכי ואידיאולוגי, איננו יכולים לפסול מתן קריטריונים או משקלות אחרים.

שני הקריטריונים אותם בחרנו כחשובים ביותר הם: א. בחינת הגישה הממסדים הקיימת, שהוגדרה כבעיה המרכזית סביבה נכתב מסמך זה, ו-ב. **השיקול הציוני**, שמהווה היום על ספיחו את סלע המחלוקת העיקרי. חיזוק הקשר וקירוב בין מדינת ישראל לאזרחיה בחו"ל הוא ערך מוסף, שממנו ניתן ליהנות במידה ויוחלט על שינוי, אך הוא אינו מהווה שיקול מרכזי להרחבת אפשרות הבחירה.

משתנה מורכב אחר היא שאלת עלות הרחבת אפשרות הבחירה, עד שלא יוכרע לטובת שיטת בחירות מסוימת, לא ניתן יהא לאמוד עלויות אלא רק להצביע באופן כללי על עלויות יחסיות של שיטה אחת לעומת שיטה אחרת, ולכן קריטריון זה קיבל משקל יחסי נמוך. בכל האמור לשימות הטכנית לא ראינו הבדלים משמעותיים בין החלופות השונות (להוציא היקפים), מלבד בחלופה האחרונה שיישומה הטכני הוא מורכב יותר ועל כך הרחבנו.

פוטנציאל ההשתתפות המוצג בטבלה נמדד במצביעים פוטנציאליים, ויש לסייגו מכיוון שהיות ולא נערכו בחירות כאלו בישראל בעבר, אין מידע קודם שניתן להסתמך עליו בכל האמור לשיעורי השתתפות. לכך יש להוסיף קשיים נוספים שנובעים מפריסת הישראלים בחו"ל ומהרכב הגילים – שני משתנים שאינם ידועים בבהירות מספקת.

קריטריונים	חלופה 1- השארת המצב הקיים	חלופה 2 מגבלה על משך השהות בחו"ל אשר לא יעלה על 4 שנים	חלופה 3 החלופה הגורפת, כל אזרח ישראלי רשאי להצביע	חלופה 4 ייצוג בהתאם למיסוי מבחן "מרכז החיים"
שיפור ביחס למצב הקיים (30%)	ללא שינוי- העיוות הממסדי נשאר על כנו ואף צפוי להחריף. (0)	גבוה- מרבית האזרחים המתעתדים לשוב לישראל זוכים לזכות הצבעה (20)	גבוה מאוד- לכלל האזרחים הרואים בישראל את מרכז חייהם תינתן זכות הצבעה. (30)	בינוני- לא כל האזרחים בחו"ל הם אזרחים עובדים החייבים במס הכנסה (ראה למשל חלקים מאוכלוסיית הסטודנטים). למרות שייתכן כי הם משלמים למדינה בדרכים אחרות. אזרחים אלו אינם ניתנים לאיתור בשיטה זו ואינם זוכים לממש את זכותם למרות שמרכז חייהם נמצא בישראל (10)
השיקול הציוני, הבחנה בין מולדת לתפוצה (30%)	גבוה מאוד- חלופה זו, המשמרת את המצב הקיים, איננה פותחת פתח לאזרחי מדינת ישראל שאינם נמצאים במולדת להצביע בכלל (30)	גבוה - חלופה זו שומרת על ההיררכיה, מעודדת השתתפות פעילה של אזרחים שנסעו לחו"ל לתקופה קצובה, אך מנגד איננה מעודדת ירידה (20)	נפגע באופן ממשי- בשל אופייה הגורף, חלופה זו מאפשרת לאנשים להמשיך ולהשפיע גם מבלי לממש את החזון הציוני של התיישבות בארץ ישראל. קיים חשש לעידוד ירידה	גבוה מאוד- מספר האנשים הזכאים לזכות הצבעה הוא הנמוך ביותר, ההסתברות הגבוהה ביותר שמרכז חייהם של המצביעים הוא מדינת ישראל וכי הם צפויים לשוב

אליה בעתיד הנראה לעין (30)	ולטשטוש הגבולות הערכיים בין ישראל לתפוצות (-10)			
נמוך – מספר האזרחים הישראלים הנכללים בקטגוריה זו הוא הנמוך ביותר מכלל האפשרויות (1)	גבוה - סביר להניח כי הזכות לבחור ולהשפיע תעודד את אותם אנשים להמשיך ולהתעניין בנעשה בתוך גבולות המדינה, במדיניותה ובהחלטותיה. יחד עם זאת, ייתכן כי אנשים הנמצאים במדינה אחרת לתקופות זמן של מספר עשורים יהפכו לאדישים בשלב מסוים. (8)	בינוני – חיזוק הקשר וקירוב בין מדינת ישראל לאזרחיה בחוו"ל יהיה גבוה עבור אותם אלו הנכללים בתוכנית, אולם לא משמעותי מספיק עבור אותם אלו שנמצאים כבר בחוו"ל והחוק לא חל עליהם, או אלו שיישארו מעבר לארבע השנים שנקבעו (5)	ללא שינוי (0)	חיזוק הקשר וקירוב בין מדינת ישראל לאזרחיה בחוו"ל (10%)
נכון לזמן הגשת הנ"ל, לא קיבלנו את נתוני רשות המיסים.	ככל הנראה מעל 400,000 אזרחים בעלי דרכון מעל גיל 18 שוהים בחוו"ל ¹³	40-60 אלף נפש שהם לכל היותר 3 מנדטים	אין שינוי	פוטנציאל השתתפות (10%)
גבוהה- דווקא העובדה שמספר הזכאים הוא הקטן ביותר היא שמייקרת את	גבוהה מאוד- מספר הזכאים להצביע באפשרות זו הוא הגדול ביותר, יש בסיס איתן להניח	בינונית (5)	ללא עלויות (10)	עלות יחסית¹⁴ (10%)

¹³ למ"ס 2008

¹⁴ חישוב העלויות הוא תלוי שיטת ההצבעה הנבחרת (הצבעה אישית בקונסוליות ונציגויות, הצבעה בדואר והצבעה אלקטרונית). ישנו קושי ממשי לחשב עלויות מבלי להכריע לגבי שיטת ההצבעה

<p>העלויות (מצמצמת את הרווח מעלות שולית). בנוסף, אנו מניחים שעלויות רבות יוצאו על מנגנון האיתור וההרשמה שאינו קיים כרגע (3)</p>	<p>שהדבר יגדיל את עלויות ההצבעה בכל אחת מהשיטות שתבחרנה (1)</p>			
<p>נמוכה- מבחן "מרכז החיים" פתוח לפרשנויות משפטיות וסובייקטיביות, בנוסף, ישנו קושי ממשי לאתר את הזכאים להצביע בשל תשלומי המס מאחר ומערכת התשלומים היא רטרואקטיבית. (3)</p>	<p>בינונית- הגדרת הזכאים פשוטה יחסית, ונעשית באמצעות דרכון בתוקף, יחד עם זאת, איתור הזכאים והצגת זכויותיהם, מעקב אחר תנועות האזרחים והצבת הקלפיות (בעיקר במקומות בהם מספר מצומצם של זכאים), העברת מסה גדולה של פתקי הצבעה תוך שמירה על עקרונות הביטחון והחשאיות ומניעת כפל הצבעות ורמאויות נוספות, כל אלו דורשים הערכות לוגיסטית וטכנית מורכבת (5)</p>	<p>בינונית- חלופה זו מציע להשתמש בבסיס הקיים, קלפיות בנציגויות דיפלומטיות וקונסולריות, אשר גם היום מוצבות בהן קלפיות. יחד עם זאת, ישנן בעיות שיצטרכו לתת עליהן ובהן שאלת הרישום, העברת פתקי ההצבעה אל- ומ- השגרירויות והרחבת כוח האדם המטפל בבחירות. (5)</p>	<p>ללא צורך בהערכות טכנית (10)</p>	<p>ישימות טכנית (10%)</p>
<p>47</p>	<p>24</p>	<p>55</p>	<p>50</p>	<p>סה"כ</p>

החלופה המועדפת:

משקלול כלל החלופות ביחס למטרות הנייר ולהיתכנות הציבורית והטכנית, אנו מגיעים למסקנה שהחלופה המועדפת היא **חלופה מספר 2: הצבעה מרחוק לכנסת בארבע השנים ראשונות ליציאה מישראל, ובתנאי שהמצביע נרשם בנציגות ישראלית בחו"ל או במוסד מוכר אחר**. מספר זכאי ההצבעה המקסימאלי בהתאם לחלופה זו ידוע, הנטל התקציבי היחסי המושת על המערכת אינו גבוה, ניתן לקיימה על בסיס הרחבת התשתית הקיימת היום ללא צורך בהקמת מנגנונים חדשים, אחוז ניכר מהצפויים לנצל את זכות הבחירה לפי חלופה זו מתעתדים לשוב לישראל ולאור כל אלה גם ההתנגדות הציבורית הצפויה לה – נמוכה.

מומלץ לשלב בהמלצה זו את התנאים הבאים:

1. התנית ההצבעה בהצהרה בדבר כוונה לשוב ולחיות בישראל.
2. התנית ההצבעה בתקופת מינימום של חיים בישראל.
3. האזרח לא נהנה בעבר מזכות זו.
4. הארכת הזכות תתאפשר בתנאי שהאזרח עונה על אחד מהקריטריונים הבאים: נמצא בחו"ל בשליחות המדינה ומוסדותיה, משלם מיסים בישראל – מבחן מרכז החיים, או משרת בשירות צבאי או לאומי.

לגבי אותם אזרחים ישראלים שעזבו את ישראל ומעוניינים להמשיך ולשמור על קשר עמה, אנו ממליצים לשקול הקמת מועצה ייצוגית נבחרת שתוקם מנציגי הישראלים וילדיהם בתפוצות ומנציגי הממשלה, ותהא אמונה על קידום הקשרים המדיניים הכלכליים והתרבותיים בין הצדדים.

המכון למדיניות עם יהודי ישמח לעמוד לרשות מזכיר הממשלה בנוגע לבאים:

- התאמת חוק הבחירות לישראלים בחו"ל
- כתיבת הצעה לכינון נציגות בישראל של "מועצת הישראלים בחו"ל" - מטרות תפקידים ומבנה.

נספח א' - חוק הבחירות לכנסת [נוסח משולב] התשכ"ט - 1969

תחום 6 לא תהיה הצבעה אלא בתחום היבשה של ישראל, בכלי שיט ישראליים ובנציגויות הדיפלומטיות
ההצבעה והקונסולריות של ישראל; הוראה זו לא תחול על ההצבעה לפי פרק ט'.
תיקון 21

הסעיפים המתייחסים למתן זכות הצבעה לאזרחים שאינם על אדמת ישראל:

פרק י: הבחירות בכלי שיט

96. מסירת לא יאוחר מהיום ה - 53 שלפני יום הבחירות ימסור שר הפנים לוועדה המרכזית,
רשימה של לאחר התייעצות עם שר התחבורה, רשימה של כל כלי השיט וכן כל ידיעה בקשר
כלי השיט לכלי השיט שבקשה הועדה.
תיקון 29
97. קביעת הועדה המרכזית תקבע, לא יאוחר מהיום ה - 42 שלפני יום הבחירות, את כלי
כלי השיט שבהם תתקיים הצבעה לפי פרק זה; לא תקבע הועדה כלי שיט כאמור אם
לצורך סברה אחת מאלה:
הצבעה
תיקון 13
- (1) 29 תיקון שביום ההצבעה לפי סעיף 99 יימצאו בו פחות מ - 14 אזרחים ישראליים בני 18
ומעלה;
- (2) 29 תיקון שביום הבחירות יימצא כלי השיט בנמל ישראלי;
98. רשאים מי שנמצא בתור ימאי או בתור נוסע בכלי שיט שנקבע כאמור בסעיף 97 רשאי
להצביע להצביע באותו כלי שיט.
99. (א) יום ההצבעה בכלי שיט תתקיים ביום ה - 12 שלפני יום הבחירות.
ההצבעה
תיקון 5
תיקון 18
- (ב) 32 תיקון בטל.
תיקון 45
100. (א) אחראים בכל כלי שיט שבו מתקיימת הצבעה תמנה הועדה המרכזית, לא יאוחר מ - 40 יום
לפני יום הבחירות, שני אחראים לארגון ההצבעה ולניהולה (להלן - האחראים);
תיקון 29

- אחד האחראים יהיה הקברניט, ואם אינו אזרחי ישראלי - הימאי בעל הדרגה הגבוהה ביותר מבין הימאים אזרחי ישראל שבכלי השיט, והשני יהיה הימאי בעל הותק הגדול ביותר מבין הימאים שבכלי השיט שאינם קצינים ושהם אזרחים ישראליים.
- (ב) היו בכלי השיט יותר מימאי אחד כשיר להיות אחראי, יהיה לאחראי הקשיש שבהם.
- (ג) הועדה המרכזית תמנה ממלאי מקום לכל אחראי; ממלא מקום יפעל בתור אחראי אם נבצר מן האחראי למלא תפקידו.
- (ד) שני האחראים בכלי שיט יפעלו בכל ענין לפי פרק זה בצוותא.
101. חומר לא יאוחר מ-35 יום לפני יום הבחירות ישלח יושב ראש הועדה המרכזית לאחראים הצבעה את כתבי המינוי שלהם ושל ממלאי מקומם, קלפי, מלאי של מעטפות הצבעה פנימיות וחיצוניות, פתקי הצבעה ריקים וחומר בחירות אחר, הכל כפי שאישר יושב תיקון 12 ראש הועדה יחד עם סגניו. תיקון 29
102. לוח מיד לאחר קבלת כתב המינוי לפי סעיף 101 יקבעו האחראים במקום בולט מודעות בכלי השיט לוח מודעות ועליו ידביקו הודעה על הקביעה לפי סעיף 97 ועל יום ההצבעה לפי סעיף 99, את ההודעות לפי סעיף 104 מיד לאחר קבלתן והודעות אחרות על סדרי ההצבעה; לא יהיו מודעות אחרות על הלוח.
103. (א) שעות ההצבעה האחראים יקבעו את שעות ההצבעה, ובלבד שיהיו לא פחות משמונה שעות ומקומה תיקון להצבעה, ויפרסמו, לא יאוחר מ-48 שעות לפני תחילת ההצבעה, הודעה על לוח המודעות בדבר שעות ההצבעה ומקום ההצבעה. 32
- (ב) נתקבלה הודעה מהועדה המרכזית על קיומן של בחירות חוזרות כאמור בסעיף 99(ב), יקבעו האחראים את שעות ההצבעה ויפרסמו על כך הודעה על לוח המודעות.
104. לאחר שאושרו רשימות המועמדים כאמור בסעיף 63 ישלח יושב ראש הועדה מועמדים תיקון המרכזית לאחראים הודעה על האות והכינוי שאושרו לכל אחת מרשימות המועמדים ועל שמו של המועמד הראשון בכל רשימת מועמדים שאושרה. 12
105. תיקון 12 בטל.
106. תיקון 26 בטל.
107. (א) זיהוי המצביעים הרוצה להצביע בכלי שיט חייב לזהות את עצמו בפני האחראים כאמור בסעיף 74(ב).
- (ב) תיקון 18 בטל. תיקון 29
108. תא ההצבעה האחראים יקבעו תא להצבעה המסתייר את הבוחר מעיני הזולת וידאגו שיהיה בו מכשיר כתיבה ופתקי הצבעה ריקים מאלה שסופקו לפי סעיף 101. תיקון 12
109. נוכחות במקום בשעות ההצבעה לא ימצא במקום ההצבעה שום אדם זולת האחראים והצבעה ובחרים שהותרו להימצא בו לשם הצבעה.

110. (א) אופן ההצבעה נזדהה הבוחר, יתנו לו האחראים מעטפת הצבעה; בתא ההצבעה יכתוב הבוחר על פתק ההצבעה את אות הרשימה שבעדה הוא מצביע או את האות עם הכינוי, וייתן את הפתק במעטפת ההצבעה; את המעטפה ייתן לתוך מעטפה חיצונית; האחראים יצינו על המעטפה החיצונית את שם הבוחר, מספר זהותו במרשם האוכלוסין ופרטים אחרים שנקבעו בתקנות; האחראים והבוחר יחתמו על המעטפה החיצונית והבוחר ייתן אותה לתוך הקלפי.
(ב) מותר לבוחר להשתמש בפתק הצבעה מודפס כאמור בסעיף 76.
111. פרוטוקול האחראים ינהלו פרוטוקול על מהלך ההצבעה בטופס שנקבע בתקנות ויחתמו עליו עם תום ההצבעה.
112. שיגור חומר ההצבעה לועדה המרכזית מיד לאחר תום ההצבעה ינעלו ויחתמו האחראים את הקלפי וישלחו אותה ביחד עם הפרוטוקול לוועדה המרכזית בדואר אויר רשום או באופן אחר שעליו הורה יושב ראש הועדה המרכזית לאחר התייעצות עם שר הפנים.
113. (א) הטיפול במעטפות הצבעה שמירת הקלפיות, פתיחתן, בדיקת מעטפות ההצבעה וספירת הקולות יהיו בידי הועדה המרכזית על פי הסדרים שקבעה.
(ב) היתה בקלפי מעטפת הצבעה של מי שאיננו בעל זכות לבחור או של מי שכבר הצביע, תשמיד הועדה המרכזית את המעטפה בלי לפתחה.
114. צרורות פסולים תיקון 5 תיקון 18 תיקון 29 תיקון 32 תיקון 45 חומר ההצבעה כאמור בסעיף 112, שהגיע לידי יושב ראש הועדה המרכזית או למי שהוא הסמיכו לקבלתו, לאחר יום הבחירות, לא תטפל בו הועדה המרכזית ותורה להשמידו; על ההשמדה יערך פרוטוקול.
115. על אף האמור בכל דין אחר לא תיערך בקורת בצרורות המיועדים לועדה המרכזית
116. (א) סייגים לתעמולת בחירות לא תהיה בכלי שיט תעמולת בחירות על ידי אסיפות או רמקולים.
(ב) בכלי שיט לא יוצג ברבים ולא יחולק חומר תעמולה זולת חומר שהמציאה הועדה המרכזית ובהתאם להוראותיה.
(ג) משעה 7 בערב שלפני יום ההצבעה ועד תום ההצבעה לא תהיה בכלי שיט תעמולת בחירות על ידי העברת שידורי רדיו ברמקולים.

הקברניט וכל ימאי בדרגת קצין לא יקחו חלק בתעמולת בחירות בכלי שיט;
 העובר על הוראה זו יהיה אחראי אחריות משמעתית, בנוסף לאחריותו
 הפלילית.

פרק 2' הבחירות בנציגויות הדיפלומטיות והקונסולריות של ישראל

רשאים	z116.	(א)	בוחר שהוא עובד המדינה או עובד של הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית העולמית, הקרן הקיימת לישראל, או קרן היסוד, הנמצא במדינת חוץ עקב עבודתו, רשאי להצביע
תיקון 21			בקלפי מיוחדת שתוצב בנציגויות דיפלומטיות או קונסולריות של ישראל (להלן - הנציגות); גם
תיקון 25			בן זוגו של עובד כאמור וילדו שגילו אינו עולה על עשרים שנים, ושהם בוחרים, יהיו רשאים
תיקון 29			להצביע באותה קלפי, לעניין זה, "עובד המדינה" - לרבות חייל כהגדרתו בסעיף 89.
תיקון 34			
תיקון 34		(ב)	הוראת סעיף קטן (א) לא תחול על עובד כאמור באותו סעיף קטן שראש הממשלה או שר הבטחון הודיעו לנציב שירות המדינה כי מטעמים של בטחון המדינה אין הוא רשאי להצביע.
יום .	n116.	(א)	ההצבעה בנציגויות תתקיים ביום ה-12 שלפני יום הבחירות
ההצבעה			
תיקון 32			
תיקון 45		(ב)	בטל.
סדרי	ט116.		על ההצבעה בנציגויות יחולו הוראות סעיפים 100 עד 116, בשינויים המחויבים לפי הענין, וכן בשינויים אחרים ככל שיידרשו, והם ייקבעו בידי יושב ראש הועדה המרכזית בהתייעצות עם שר הפנים ועם שר החוץ.
ההצבעה			
והוראות			
אחרות			
רשימת	116.	(א)	לא יאוחר מהיום ה-53 שלפני יום הבחירות ימסור שר החוץ לועדה המרכזית, רשימה של הנציגויות.
הרשאים			
להצביע			
בנציגויות			
תיקון 34			
		(ב)	לא יאוחר מהיום ה-52 שלפני יום הבחירות ימסור יושב ראש הועדה המרכזית לפקידים המוסמכים רשימה של הנציגויות.
תיקון 34		(ג)	בטל.
תיקון 34		(ד)	לא יאוחר מהיום ה-42 שלפני יום הבחירות יודיעו הפקידים המוסמכים לכל עובד, לבן זוגו ולילדו על זכותם להצביע בנציגות, להודעה תצורף רשימת הנציגויות האמורה בסעיף קטן
		(ב)	וכן יפורטו בהודעה ימי ההצבעה בנציגויות כאמור בסעיף n116; נוסח ההודעה ופרטיה ייקבעו בתקנות.

- תיקון 34 (ה) מי שלא קיבל הודעה כאמור בסעיף קטן (ד) וטוען שהוא זכאי להצביע בנציגות, רשאי לערור על כך לפני יושב ראש הועדה המרכזית, והחלטתו תהיה סופית.
- תיקון 34 (ו) בטל.
- (ז) בסעיף זה - "פקיד מוסמך" -
- (1) לענין עובדי המדינה, בני זוגם וילדיהם - נציב שירות המדינה;
- (2) לענין עובדי ההסתדרות הציונית העולמית, בני זוגם וילדיהם - המזכיר הכללי של ההסתדרות הציונית העולמית;
- (3) לענין עובדי הסוכנות היהודית, בני זוגם וילדיהם - המנהל הכללי של הסוכנות היהודית;
- (4) לענין עובדי הקרן הקיימת לישראל, בני זוגם וילדיהם - המנהל הכללי של הקרן הקיימת לישראל;
- (5) לענין עובדי קרן היסוד, בני זוגם וילדיהם - המנהל הכללי של קרן היסוד;
- תיקון 34 116א. בטל.

נספח ב' – פקודת מס הכנסה [נוסח חדש]

1. בפקודה זו -

הגדרות [2]
(תיקון מס' 132)
תשס"ב-2002

"תושב ישראל" או "תושב" –

(א) לגבי יחיד – מי שמרכז חייו בישראל; ולענין זה יחולו הוראות אלה:

(1) לשם קביעת מקום מרכז חייו של יחיד, יובאו בחשבון מכלול קשריו המשפחתיים, הכלכליים והחברתיים, ובהם בין השאר:

(א) מקום ביתו הקבוע;

(ב) מקום המגורים שלו ושל בני משפחתו;

(ג) מקום עיסוקו הרגיל או הקבוע או מקום העסקתו הקבוע;

(ד) מקום האינטרסים הכלכליים הפעילים והמהותיים שלו;

(ה) מקום פעילותו בארגונים, באיגודים או במוסדות שונים;

(2) חזקה היא שמרכז חייו של יחיד בשנת המס הוא בישראל -

(א) אם שהה בישראל בשנת המס 183 ימים או יותר;

(ב) אם שהה בישראל בשנת המס 30 ימים או יותר, וסך כל תקופת שהייתו בישראל בשנת המס ובשנתיים שקדמו לה הוא 425 ימים או יותר;

לענין פסקה זו, "יום" - לרבות חלק מיום;

(3) החזקה שבפסקה (2) ניתנת לסתירה הן על ידי היחיד והן על ידי פקיד השומה;

(4) שר האוצר, באישור ועדת הכספים של הכנסת, רשאי לקבוע תנאים ולפיהם יראו יחיד שאינו תושב ישראל לפי פסקאות (1) ו-(2) כתושב ישראל, ובלבד שהתקיים בו אחד מאלה:

(א) הוא עובד מדינת ישראל;

(ב) הוא עובד רשות מקומית בישראל;

(ג) הוא עובד הסוכנות היהודית בארץ ישראל;

(ד) הוא עובד הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד - המגבית המאוחדת לישראל;

(ה) הוא עובד חברה ממשלתית;

(ו) הוא עובד רשות ממלכתית או תאגיד שהוקם לפי חוק,

וכן רשאי הוא לקבוע כאמור כי סוגי יחידים שרואים אותם כתושבי ישראל לפי פסקאות (1) או (2), לא יראו אותם ככאלה, והכל בתנאים שיקבע.

(ב) לגבי חבר בני אדם - חבר בני אדם שהתקיים בו אחד מאלה:

(1) הוא התאגד בישראל;

(2) השליטה על עסקיו וניהולם מופעלים בישראל, למעט חבר בני אדם שהשליטה על עסקיו וניהולם כאמור מופעלים בישראל בידי יחיד שהיה לתושב ישראל לראשונה או שהיה לתושב חוזר ותיק, כאמור בסעיף 14(א), וטרם חלפו עשר שנים מהמועד שהיה לתושב ישראל כאמור, או בידי מי מטעמו, ובלבד שאותו חבר בני אדם לא היה תושב ישראל גם אם השליטה על עסקיו וניהולם לא היו מופעלים בידי יחיד כאמור או בידי מי מטעמו, אלא אם כן חבר בני האדם ביקש אחרת;

(תיקון מס' 168)
תשס"ח-2008

פרק שני: המקום

4. אדם העוסק בישראל במפעל חקלאי או תעשייתי או בכל מפעל יצרני אחר, יחולו עליו הוראות אלה:

מקום ההכנסה
במכירה לחוץ-לארץ

[(3)5]

(1) מכר האדם מוצר של מפעלו בסיטונות בחוץ לארץ, או לשם מסירה בחוץ-לארץ, בין שהחווה נערך בישראל ובין בחוץ-לארץ, יראו את כל הרווחים שמקורם במכר כהכנסתו שנצמחה או שהופקה בישראל, אלא שאם יוכח להנחת דעתו של פקיד השומה, כי הריווח עלה מחמת מעשה שנעשה באותו מוצר בחוץ לארץ - למעט טיפול, סיווג, פיתום, מיון, אריזה או הסבה - לא יראו עליית ריווח זו כהכנסה שנצמחה או שהופקה בישראל;

(2) אם בדרך אחרת הסב האדם בחוץ לארץ מוצר של מפעלו, או השתמש בו או עסק בו, יראו כריווח שמקורו בפעולה האמורה וכהכנסתו שנצמחה או שהופקה בישראל, את הריווח שהיה יכול להשיג אילו מכר את המוצר בסיטונות לחוץ לארץ במיטב התנאים.

4.א. (א)¹⁵ המקום שבו הופקה או נצמחה הכנסה, השתכורת או רווח מכל אחד מהמקורות המפורטים להלן יהיה -

מקום הפקת ההכנסה

(תיקון מס' 132)
תשס"ב-2002

(1) לגבי הכנסה מעסק - המקום שבו מתקיימת הפעילות העסקית מניבת ההכנסה;

ת"ט תשס"ג-2002

(2) לגבי הכנסה מעסקה או מעסק אקראי בעלי אופי מסחרי - המקום שבו

¹⁵ הסעיף יחול על השתכרות או רווח שהופקו או שנצמחו ביום 1.7.2003 או לאחריו.

מתבצעים העסקה או העסק;

- (3) לגבי הכנסה ממשלח יד - מקום ביצוע השירות;
- (4) לגבי הכנסה מעבודה - מקום ביצוע העבודה;
- (5) לגבי ריבית, דמי ניכיון והפרשי הצמדה - מקום מושבו של המשלם;
- (6) לגבי דמי שכירות או דמי שימוש בנכס - מקום השימוש בנכס;
- (7) לגבי השתכרות או רווח, לרבות תמלוגים, שמקורם בנכס לא מוחשי - מקום מושבו של המשלם;
- (8) לגבי קצבה, מלוג ואנונה - מקום מושבו של המשלם;
- (9) לגבי הכנסה מחקלאות - מקום הנכס מניב ההכנסה;
- (10) לגבי דיבידנד - מקום מושבו של חבר בני האדם משלם הדיבידנד;

(11) לגבי השתכרות או רווח מהימורים, מהגרלות או מפעילות נושאת פרסים, כאמור בסעיף 2א – מקום מושבו של משלם ההשתכרות או הרווח כאמור.

(תיקון מס' 134)
תשס"ג-2003

(ב) (1) על אף האמור בפסקאות (4) ו-(8) של סעיף קטן (א), יראו את מקום הפקת ההכנסה, לפי הפסקאות האמורות, בישראל, אם המעביד הוא אחד הגופים המפורטים בפסקה (א)(4) להגדרה "תושב ישראל" או "תושב" בסעיף 1, ובתנאי שיחסי העבודה עם מעביד כאמור החלו כאשר העובד היה תושב ישראל.

(2) על אף האמור בפסקאות (5), (7) ו-(8) של סעיף קטן (א), יראו את מקום הפקת ההכנסה לפי אלה:

(א) בישראל, גם כאשר המשלם הוא תושב חוץ - אם התשלום מהווה הוצאה של מפעל הקבע של תושב החוץ בישראל;

(ב) מחוץ לישראל, גם כאשר המשלם הוא תושב ישראל - אם התשלום מהווה הוצאה של מפעל הקבע של תושב ישראל מחוץ לישראל.

(ג) שר האוצר, באישור ועדת הכספים של הכנסת, רשאי לקבוע -

- (1) לגבי הכנסה שהופקה ביותר ממקום אחד ולא נקבעה לגביה הוראה אחרת - כללים לייחוס הפקת ההכנסה למקומות שונים;
- (2) את מקום הפקת ההכנסה במקרים מסוימים שלגביהם לא נקבעו הוראות אחרות.

5. על אף האמור בכל דין בדבר מקום ההכנסה יראו כהכנסה מופקת בישראל:

הוראות מיוחדות
לענין מקום ההכנסה

(תיקון מס' 6)
תשכ"ה-1965

(תיקון מס' 132)
תשס"ב-2002

- (1) (נמחקה); (תיקון מס' 132 תשס"ב-2002)
- (2) (נמחקה); (תיקון מס' 132 תשס"ב-2002)
- (3) (נמחקה); (תיקון מס' 132 תשס"ב-2002)
- (4) (א) (נמחקה); (תיקון מס' 21 תשל"ה-1975)
- (ב) שר האוצר, באישור ועדת הכספים של הכנסת, רשאי לפטור ממס, כולו או מקצתו ובתנאים שיקבע, דמי שכירות ששולמו לחכירת כלי טיס או כלי שיט הפועלים בקווים בין-לאומיים וכן ריבית והפרשי הצמדה על הלוואות לרכישתם; פטור זה יכול שיהא כללי או לסוגים של חכירות או של הלוואות.
- (5) (א) הכנסה שהפיקה חברת משלח יד זרה, הנובעת מפעילות במשלח יד מיוחד – בגובה ההכנסה של בעלי המניות תושבי ישראל. (תיקון מס' 132 תשס"ב-2002)
- (ב) לענין הכנסה לפי פסקה זו ודיבידנד המחולק ממנה לבעלי מניות כאמור בפסקת משנה (א), יראו את חברת משלח היד הזרה כאילו השליטה על עסקיה וניהולם מופעלים בישראל. (תיקון מס' 132 תשס"ב-2002)
- (ג) הכנסתה, הכנסתה החייבת ורווחיה של חברת משלח יד זרה כאמור בפסקת משנה (א), יחושבו בהתאם לדיני המס החלים; לענין זה, "דיני המס החלים" – אחד מאלה, לפי הענין: (תיקון מס' 132 תשס"ב-2002)
- (1) לגבי חברת משלח יד זרה שהיא תושבת מדינה גומלת כמשמעותה בסעיף 196 (בסעיף זה – מדינה גומלת) ושמגישה דוח על הכנסותיה או שנישומה, במדינה כאמור – דיני המס באותה מדינה;
- (2) לגבי חברת משלח יד זרה שלא מתקיים בה האמור בפסקת משנה (1) – עקרונות חשבונאיים מקובלים בישראל, למעט עקרונות חשבונאיים לענין רווחי אקוויטי או הפסדי אקוויטי, ולענין שינויים בערכם של ניירות ערך.
- (ד) על אף הוראות חלק י', פרק שלישי, סימן ב', לענין הזיכוי ממסי חוץ, יראו את המסים ששילמה חברת משלח היד הזרה לרשויות המס של מדינה מחוץ לישראל, על הכנסתה כאמור בפסקת משנה (א) בשל הכנסות שעל פי סעיף 4 הופקו מחוץ לישראל, כאילו הם מסי חוץ

כהגדרתם בסעיף 199, ואת ההכנסה כאמור כאילו היא הכנסת חוץ
כהגדרתה באותו סעיף.

(ה) לענין פסקה זו –

“חברת משלח יד זרה” – חבר בני אדם תושב חוץ, שמתקיימים בו כל
אלה:

(תיקון מס' 132)
תשס"ג-2002

(1) אם הוא חברה – הוא חברת מעטים כמשמעותה בסעיף
76(א);

(2) 75% או יותר באחד או יותר מאמצעי השליטה בו מוחזקים,
במישרין או בעקיפין, בידי יחידים תושבי ישראל או בידי אזרחי
ישראל תושבי האזור כהגדרתו בסעיף 3א; לענין זה יחשב
שיעור ההחזקה בעקיפים באמצעי השליטה, בהתאם לאמור
בסעיף 75(א)(1)(ד)(2) ולא יובא בחשבון שיעור זכותו,
במישרין או בעקיפין, של יחיד שהיה לתושב ישראל לראשונה או
לתושב חוזר ותיק, כאמור בסעיף 14(א), וטרם חלפו עשר שנים
מהמועד שהיה לתושב ישראל כאמור;

(תיקון מס' 168)
תשס"ח-2008

(3) בעלי השליטה או קרוביהם, המחזיקים יחד או לחוד,
במישרין או בעקיפין, ב-50% או יותר באחד או יותר מאמצעי
השליטה, עוסקים בעבור החברה במשלח יד מיוחד, במישרין או
באמצעות חברה שבה הם מחזיקים במישרין או בעקיפין,
באמצעי שליטה בשיעור של 50% לפחות;

(4) מרבית הכנסתה או רווחיה של החברה בשנת המס, למעט
רווחי והפסדי אקוויטי ושינויים בערכם של ניירות הערך, מקורם
במשלח יד מיוחד;

“משלח יד מיוחד” – עיסוק או מקצוע שנקבע על ידי שר האוצר,
באישור ועדת הכספים של הכנסת;

“הכנסה של בעלי המניות תושבי ישראל” – הכנסתה החייבת של
חברת משלח יד זרה הנובעת מפעילות במשלח יד מיוחד, כשהיא
מוכפלת בשיעור זכותם, במישרין או בעקיפין, של בעלי מניות תושבי
ישראל או אזרחי ישראל תושבי האזור כהגדרתו בסעיף 3א, ברווחי
החברה; לענין זה, לא יובא בחשבון שיעור זכותו, במישרין או
בעקיפין, של יחיד שהיה לתושב ישראל לראשונה או לתושב חוזר
ותיק, כאמור בסעיף 14(א), וטרם חלפו עשר שנים מהמועד שהיה
לתושב ישראל כאמור;

(תיקון מס' 132)
תשס"ג-2002

(תיקון מס' 168)
תשס"ח-2008

”אמצעי שליטה”, ”בעל שליטה” ו”קרוב” – כהגדרתם בסעיף 75.ב.

פרק שלישי 1: תושב ישראל השוהה בחוץ לארץ (תיקון מס' 52)

67א. שר האוצר, באישור ועדת הכספים של הכנסת, רשאי לקבוע כללים בדבר הניכויים והזיכויים שיתרו ליחיד תושב ישראל שיש לו הכנסה מיגיעה אישית שהופקה או שנצמחה מחוץ לישראל, לרבות הכנסה כאמור שיוחסה לבעל מניות מחברה שקופה כהגדרתה בסעיף 1א64 ובדבר שיעור המס שיחול על ההכנסה האמורה ועל הכנסות אחרות שיש לו בשנה שבה היתה לו ההכנסה האמורה, הכל בהתחשב במיוחד במשך השהייה מחוץ לישראל, בכך שנשלח מישראל לצורך הפקת ההכנסה האמורה ובתנאי המחייב בארץ שבה שהה אותו יחיד לצורך הפקת ההכנסה האמורה.

תושב ישראל השוהה בחוץ לארץ (תיקון מס' 52)
תשמ"ב-1982
(תיקון מס' 60)

נספח ט' – רשימת המדינות המאפשרות כיום את הצבעת אזרחיהן
 בחו"ל

רשימת המדינות	יבשת
Algeria, Angola, Benin, Botswana, Cape Verde, Central African Republic, Chad, Cote d'Ivoire, Djibouti, Equatorial Guinea, Gabon, Ghana, Guinea-Bissau, Lesotho, Mali, Mauritius, Mozambique, Namibia, Nigeria, Rwanda, Sao Tome and Principe, Senegal, South Africa, Sudan, Togo, Tunisia, Zimbabwe	אפריקה (28)
Argentina, Bolivia, Brazil, Canada, Colombia, Dominican Republic, Ecuador, Falkland Island, Guyana, Honduras, Mexico, Nicaragua, Panama, Peru, United States, Venezuela	אמריקה צפונית ודרומית (17)
Afghanistan, Bangladesh, India, Indonesia, Iran, Iraq, Israel, Japan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Laos, Malaysia, Oman, Philippines, Singapore, Syria, Tajikistan, Thailand, Uzbekistan, Yemen	אסיה (20)
Austria, Azerbaijan, Belarus, Belgium, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Georgia, Germany, Gibraltar, Greece, Guernsey, Hungary, Iceland, Ireland, Italy, Jersey, Latvia, Lichtenstein, Lithuania, Luxembourg, Isle of Man, Moldova, Netherland, Norway, Poland, Portugal, Romania, Russia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, Ukraine, United Kindom	אירופה (41)
Australia, Cook Islands, Fiji, Marshall Islands, Micronesia, Nauru, New Zeland, Palau, Pitcairn Islands, Vanuatu	פסיפיק (10)

מתוך: Voting from Abroad: The International IDEA Handbook, 2007

Cohen, Yinon, (2011), Israeli-born emigrants: Size, destinations and selectivity, International Journal of Comparative Sociology, 52 (1-2), 45-62.

DellaPergola, Sergio, (2011), Jewish Demographic Policies, JPPI, Jerusalem: Israel

Ellis, Andrew, (2007), Voting from Abroad: The International IDEA Handbook, IDEA, Stockholm: Sweden.

Russell, Martin, (2011), "Diaspora Engagement through Representation," **Diaspora Matters**, pp 1-12

לב ארי, לילך, (2010), דור שני ודור וחצי של ישראלים בצפון אמריקה - זהות והזדהות, מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינוניות היהודית, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.

אבינרי, שלמה, "לא דמוקרטי, לא ציוני", הארץ, <נצפה לאחרונה ב- 26 ביולי 2011>

אלהרר, דודו, "יורדים' מהקלפי", חדשות מחלקה ראשונה, <נצפה לאחרונה ב- 27 ביולי 2011>

ארנס, משה, "עונש על שהייה בחו"ל", אתר הארץ, <נצפה לאחרונה ב- 27 ביולי 2011>

בן-אליהו, חן, "חוק טוב ליהודים", חדשות מחלקה ראשונה, <נצפה לאחרונה ב- 27 ביולי 2011>

דרור, יחזקאל, "זכותם של אזרחנו בחו"ל", אתר הארץ <נצפה לאחרונה ב- 1 באוגוסט 2011>

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, (2011), שנתון סטטיסטי לישראל 2010, "יציאות וחזרות של ישראלים ששהו ברציפות בחו"ל שנה ומעלה, לפי שנת יציאה או שנת חזרה, גיל ומין", לוח 4.10.

וולף, איציק, "ברק: בבחירות ישתתף רק מי שנושא בסיכונים", חדשות מחלקה ראשונה, <נצפה לאחרונה ב- 27 ביולי 2011>

כרמון, אריק, "לא להצבעת חוץ", המכון הישראלי לדמוקרטיה, <נצפה לאחרונה ב- 1 לאוגוסט 2011>

לוי, יעל, "ישראלים בחו"ל: רוצים להצביע אבל הטיסה יקרה", Ynet, <נצפה לאחרונה ב-3 באוגוסט 2011>

פכטר, אברהם, "להצביע בחו"ל-מה הפסול?", "חדשות מחלקה ראשונה", <נצפה לאחרונה ב-27 ביולי 2011>

מאיר, יצחק, "הצבעת ישראלים בחו"ל- לא אם אלא איך", "חדשות מחלקה ראשונה", <נצפה לאחרונה ב-27 ביולי 2011>

מגנזי, אביאל, "מצביעים בחו"ל: מיהם ולמי יתנו קולם?", Ynet, <נצפה לאחרונה ב-2 באוגוסט 2011>

פרלה, שלמה, "הצבעת חוץ – סקירה והערכה נורמטיבית של התפתחות פרקטיקת הצבעת חוץ בעולם", "המועצה הציונית בישראל, הפורום האסטרטגי", <נצפה לאחרונה ב-4 באוגוסט 2011>

סופר, רוני, גליקמן אביעד, "חוק היורדים' פתוח לדיון, נתניהו רוצה זיקה לארץ", Ynet <נצפה לאחרונה ב-1 באוגוסט 2011>

פרוטוקולים:

כנסת ישראל, (2002), פרוטוקול מס' 446 מישיבת ועדת החוקה חוק ומשפט. מתוך אתר הכנסת

כנסת ישראל, (2002), פרוטוקול מס' 516 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, מתוך אתר הכנסת

אתרי אינטרנט:

World Council of Israelis abroad: Building Bridges to world Jewry and the state of Israel

http://www.scribd.com/full/52329798?access_key=key-t9rtv81sai2aseq9zfb

<נצפה לאחרונה ב-30 ביוני 2011>

כליף, אורי, "זיכוי בגין מיסי חוץ", מיסוי בינלאומי, מתוך האתר:

http://www.altertax.co.il/html/books/int_tax/pdf/14.pdf

<נצפה לאחרונה ב-3 באוגוסט 2011>

כספית, יעוץ פיננסי והחזרי מס, "מיסוי ישראלים בחו"ל", מתוך אתר המשרד בכתובת:

<http://www.caspit.org/page.asp?idCategory=26>

<נצפה לאחרונה ב-2 באוגוסט 2011>